

Verslag van de voorlichtingsbijeenkomsten in Roermond en Almelo, juni 2018

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) heeft in mei 2018 de rapportage voltooid over het onderzoek dat tussen 2014 en 2018 - in opdracht van de minister van Defensie- is uitgevoerd naar gezondheidsrisico's door blootstelling van Defensiepersoneel aan chroom 6. Het gaat om een historisch feitenonderzoek op de vijf zogenaamde POMS-locaties (Prepositioned Organizational Materiel Storage) in Brunssum, Eyselshoven, Vriezenveen, Coevorden en Ter Apel, over de periode 1984 tot en met 2006.

De totstandkoming van het onderzoek is begeleid door een Paritaire Commissie (PC) die de resultaten van het onderzoek - voorzien van conclusies en aanbevelingen – op 4 juni 2018 heeft aangeboden aan de Staatssecretaris van Defensie. Daarbij zijn excuses aangeboden door de staatssecretaris voor de gebleken ontoereikende invulling van de zorgplicht door Defensie. De conclusies en aanbevelingen van de PC zijn overgenomen door de bewindspersoon en in overleg met de vakcentrales is een uitkeringsregeling getroffen.

Er zijn twee bijeenkomsten gehouden voor (oud-)medewerkers en direct betrokkenen van de POMS-locaties, te weten op 6 juni te Roermond en op 8 juni te Almelo. Daarin stonden het RIVM-onderzoek, de conclusies en aanbevelingen van de PC en de reactie van Defensie centraal, met de collectieve regeling die met de bonden is overeen gekomen.

Zo veel als mogelijk is in onderstaande aangesloten bij wat woordelijk is gezegd tijdens de bijeenkomsten, samenvoegingen zijn onvermijdelijk en bij twijfel is de tekst voorgelegd aan de sprekers. Toelichting is te verkrijgen via het informatiepunt Chroom-6 en CARC.

Aanwezigen

Voor de bijeenkomsten zijn oud-POMS-medewerkers schriftelijk uitgenodigd die zich voorheen hadden laten registreren bij het informatiepunt chroom-6 bij het Centrum Arbeidsverhoudingen Overheidspersoneel (CAOP). In totaal zijn 1081 uitnodigingen verstuurd en waren circa 260 personen aanwezig (130 in Roermond en 130 in Almelo).

Naast oud-POMS-medewerkers waren ook nabestaanden en direct betrokkenen aanwezig. Niet alle aanwezigen hadden zich vooraf aangemeld en het is bekend dat ook ander (oud-) Defensiepersoneel aanwezig was. Tevens waren in de zaal vertegenwoordigers van de pers en letselschade advocaten/-experts aanwezig. Voorafgaande was hen door dagleider de heer Isthā (onafhankelijk lid van de paritaire commissie) gevraagd om in de zaal geen opnamen te maken en het karakter van de bijeenkomst te respecteren. De bijeenkomsten waren bedoeld voor de informatieverstrekking aan de oud-POMS-medewerkers en nabestaanden en om met hen in gesprek te gaan over de resultaten van het onderzoek tot nu toe.

Voorzitter van de beide bijeenkomsten was de heer Vreeman; voorzitter van de paritaire commissie. De toelichting op het RIVM-onderzoek werd gegeven door de heer Van der Graaf. De reactie van Defensie werd toegelicht door de heer Minderhoud en de collectieve regeling werd toegelicht door mevrouw Snels in Roermond en de heer Wulms in Almelo, namens de vakcentrales. Aansluitend op de toelichtingen zijn vragen beantwoord uit de zaal. Voor de beantwoording waren verscheidene vertegenwoordigers aanwezig namens Defensie, de paritaire commissie chroom6, het RIVM, de vakcentrales en het informatiepunt chroom6. In de zaal was eveneens bedrijfsmaatschappelijk werk aanwezig.

Secretaris van de bijeenkomsten was de heer Florissen, met verslaglegging door de heer Heller (Roermond), en de heer Van Oldeniel (Almelo), allen van het CAOP.

Toelichting voorzitter Paritaire Commissie over de werkzaamheden van de commissie

De voorzitter van de paritaire commissie, de heer Vreeman, verzorgt een inleiding op de bijeenkomsten. Hij licht toe dat de PC in 2015 in het leven is geroepen om het onderzoek te begeleiden dat is opgestart na diverse meldingen van gezondheidsklachten van (ex-)medewerkers van Defensie. De meldingen kwamen voort uit onderlinge contacten tussen oud-collega's waarbij velen ziek bleken en oud-collega's soms ontbraken omdat ze waren overleden. Zij vroegen zich af of dit het gevolg zou kunnen zijn van de werkzaamheden met chroom-6 houdende verf en CARC. Vooral op de POMS-locaties van de NAVO vonden werkzaamheden met chroom-6 houdende verf en CARC veelvuldig plaats. Daarnaast is ook op andere Defensielocaties met chroom-6 houdende verf gewerkt.

De PC is sinds haar intrede 38 keer bij elkaar gekomen voor overleg. Parallel aan dit overleg heeft de PC in de loop der jaren veelvuldig gesproken met (ex-)medewerkers, direct betrokkenen en belanghebbenden om inzicht te vergaren over de situatie op de POMS-locaties en de problematiek op deze locaties. De inbreng van oud-medewerkers en andere belanghebbenden in de vorm van het aanleveren van vragen en informatie, is hierbij essentieel geweest. Op basis van deze inbreng zijn ruim 1400 vragen geïnventariseerd, die voor het onderzoek van het RIVM uiteindelijk zijn teruggebracht tot 34 onderzoeksvragen (deze zijn te raadplegen op de website van het RIVM: www.bit.ly/onderzoeksvragen_Defensie).

De onderzoeksvragen vormen de basis van het gehele onderzoek, ook van overige nog te publiceren onderzoeken (bijvoorbeeld naar CARC). De onderzoeksvragen zijn beoordeeld en vastgesteld door de PC, die ook de volgorde van het onderzoek heeft bepaald.

De PC heeft het onderzoeksproces op systematische wijze begeleid, met veel aandacht voor informatievoorziening richting oud-medewerkers en direct betrokkenen, en met de zorgvuldigheid die past bij de aard van de opdracht.

Op basis van de conclusies van het onderzoek heeft de PC vier aanbevelingen geformuleerd; deze zijn reeds door de staatssecretaris van Defensie overgenomen. De eerste aanbeveling van de commissie is de totstandkoming van een collectieve regeling. De tweede aanbeveling heeft betrekking op de nazorg voor de betrokkenen en de derde aanbeveling richt zich op preventie. De vierde aanbeveling gaat over aanvullende onderzoeken naar het gebruik van chroom-6 op andere Defensielocaties en CARC op de POMS-locaties. Deze onderzoeken zijn opgestart en worden medeuitgevoerd door het RIVM onder begeleiding en aansturing van de PC.

Toelichting RIVM over de bevindingen uit het onderzoek op hoofdlijnen

Het onderzoek 'Chroom-6 op de POMS-locaties van Defensie: gezondheidseffecten en verantwoordelijkheden' is uitgevoerd door de volgende vier onderzoeksinstituten:

- het RIVM, tevens coördinator van het onderzoek;
- de Universiteit Utrecht;
- TNO;
- de Maastricht University.

De heer Van der Graaf verzorgt op de bijeenkomsten namens het RIVM een toelichting op hoofdlijnen van de bevindingen van het onderzoek. Hij spreekt namens de onderzoekers een woord

van dank aan alle betrokkenen die medewerking hebben verleend aan het onderzoek. [De presentatie is als bijlage gevoegd bij het verslag.](#)

Het onderzoek richt zich enerzijds op de blootstelling van chroom-6 en de mogelijke gezondheidseffecten. Anderzijds richt het onderzoek zich op de verantwoordelijkheden die Defensie droeg in haar rol van werkgever en de invulling hiervan. Een onafhankelijke klankbordgroep heeft de wetenschappelijke en maatschappelijke kwaliteit van het onderzoek getoetst. Benadrukt wordt dat naast chroom-6 ook de effecten van CARC worden onderzocht, maar dat dit onderzoek pas net is opgestart. De bevindingen van het onderzoek over chroom-6 zijn op hoofdlijnen als volgt:

Blootstelling aan chroom-6 op de POMS-locaties en gezondheidseffecten

Op basis van het onderzoek concludeert het RIVM dat de mate waarin Defensiepersoneel op de vijf POMS-locaties in contact kwam met chroom-6 verschilde per functie. Medewerkers in de technische onderhoudsfuncties werden het meest blootgesteld aan chroom-6. Dit gebeurde vooral bij bewerkingen aan materieel dat met chroom-6-houdende verf was behandeld, zoals bij schuren, maar ook bij het aanbrengen van chroom-6-houdende verf op het materieel.

De gezondheidseffecten die als gevolg van blootstelling aan chroom-6 kunnen optreden, zijn divers. Bij het Defensiepersoneel dat werkzaam was in technische onderhoudsfuncties was er sprake van blootstelling aan chroom-6 die de volgende ziekten kan hebben veroorzaakt: longkanker, neus- en neusbijholtekanker, maagkanker, chroom-6-gerelateerde allergisch contacteczeem, allergische astma en allergische rhinitis, chronische longziekten (COPD, longfibrose en niet-immunologische (irritatieve) beroepsastma) en perforatie van het neustussenschot door chroomzweren. Doordat de meeste van deze ziekten ook andere oorzaken kunnen hebben, kan in veel gevallen niet met zekerheid worden vastgesteld dat deze ziekten bij oud-werknemers het gevolg zijn van blootstelling aan chroom-6 op de POMS-locaties. Voor andere gezondheidsklachten die door oud-medewerkers zijn gemeld, zoals gebitsproblemen, is geen of onvoldoende wetenschappelijk bewijs gevonden voor een mogelijk verband met blootstelling aan chroom-6.

Het Chroom-6 waaraan Defensiepersoneel in de periode 1984-2006 heeft blootgestaan, kan nu niet meer worden aangetoond in het lichaam. Chroom-6 wordt namelijk in het lichaam omgezet in chroom-3 en vervolgens uitgescheiden.

Verantwoordelijkheden, arbeidsomstandigheden en zorgplicht

Het RIVM concludeert dat Defensie in zijn rol van werkgever de verantwoordelijkheid had om zowel medewerkers als bijvoorbeeld bedrijfsartsen in te lichten over de risico's van blootstelling aan chroom-6-houdende verf. De meeste POMS-medewerkers hebben aangegeven niet op de hoogte te zijn geweest van de gezondheidsrisico's van Chroom-6. Ook nagenoeg geen van de bedrijfsartsen bij Defensie met wie in dit onderzoek is gesproken, wist in de periode dat de POMS-locaties operationeel waren dat de werknemers mogelijk blootgesteld waren aan chroom-6. Het preventie- en zorgbeleid van Defensie voldeed niet aan de daarvoor geldende regels, zeker niet in de eerste jaren. Het ontbrak aan: (1) tijdige aandacht voor collectieve beheersmaatregelen, zoals voldoende afzuiging en afscherming van werkruimtes; (2) voldoende kwaliteit en beschikbaarheid van persoonlijke beschermingsmiddelen; (3) effectief toezicht op de naleving van de gebruiksvoorschriften daarvan; (4) een registratie van het gebruik van gevaarlijke stoffen, waaronder chroom 6; (5) een periodiek arbeidsgezondheidskundig onderzoek voor medewerkers die gezondheidsrisico's liepen in hun werk.

Is Defensie aansprakelijk voor gezondheidsschade bij oud-werknemers?

Het RIVM concludeert dat als een oud-werknemer gezondheidsproblemen heeft die door een arts zijn vastgesteld en die met een zekere mate van waarschijnlijkheid kunnen worden toegeschreven

aan chroom-6, de werkgever daarvoor aansprakelijk is als (a) aan te tonen valt dat de werknemer aan chroom-6 is blootgesteld tijdens zijn of haar werk, en (b) de beschermende maatregelen op de werkvloer niet in overeenstemming waren met de voorschriften of wat anderszins kon worden geëist. Degene die schade heeft geleden wordt in die gevallen bewijsrechtelijk geholpen door de omkeringsregel, waardoor het meeste bewijs zal moeten worden geleverd door de persoon of instantie die iemand heeft laten werken met chroom-6. Voor gezondheidsschade veroorzaakt door het werken met chroom-6 na 1 februari 1995 is niet van belang of er voldoende maatregelen waren getroffen. De instantie die liet werken met chroom-6 is dan altijd aansprakelijk voor de schadelijke gevolgen daarvan. Het uiteindelijke oordeel wordt geveld door een rechter.

Reactie Defensie over de bevindingen uit het onderzoek

De heer Minderhoud, commandeur en voorzitter van de speciale Defensie-eenheid (Taskforce Chroom-6), reageert namens Defensie als werkgever op de bevindingen van het onderzoek en de adviezen van de PC.

Defensie erkent de conclusies van het onderzoek en biedt om deze reden de medewerkers van de POMS-locaties en direct betrokkenen excuses aan. Defensie stelt dat de bevindingen van het onderzoek pijn doen en neemt de adviezen van de PC volledig over. Dat betekent dat ingezet zal worden op een zo goed mogelijke nazorg voor de betrokkenen en op preventie. Tevens zegt Defensie alle medewerking toe aan vervolgonderzoek en poogt het zo veel mogelijk maatwerk te leveren bij de uitvoering van de uitkeringsregeling.

Toelichting centrales over de uitkeringsregeling

De heer Wulms licht op de bijeenkomsten namens de bonden de uitkeringsregeling toe, die tot stand is gekomen via overleg tussen de bonden en Defensie. Bij de totstandkoming van de regeling zijn onder andere het RIVM en letselschade-experts geraadpleegd. De [presentatie is als bijlage gevoegd bij het verslag](#). De uitkeringsregeling is op 5 juni 2018 gepubliceerd in de Staatscourant.

Omdat de zorgplicht is geschonden is een collectieve regeling in het leven geroepen. Om voor de slachtoffers een juridische lijdensweg zoveel mogelijk te voorkomen is getracht een eenvoudige, toegankelijke regeling op te stellen. De inhoud van de regeling is gekoppeld aan de functies en aandoeningen. Oud-medewerkers hebben recht op een uitkering als:

1. er tenminste één jaar (uitgezonderd enkele aandoeningen) in benoemde functie is gewerkt;
2. iemand aantoonbaar lijdt aan de vastgestelde aandoening(en).

Voor de regeling is het RIVM-onderzoek als basis genomen. Dat betekent dat rekening is gehouden met de door het RIVM gerapporteerde aandoeningen, de functies waarin blootstelling plaatsvond en de mate en duur van de blootstelling. Binnen dit kader en het kader van het Nederlands letselschaderecht is zoveel mogelijk de kant van het slachtoffer gekozen.

De regeling bestaat uit een materieel en immaterieel deel en voorziet in een vangnetbepaling en hardheidsclausule. Het is een collectieve regeling, waarbij de mogelijkheid open blijft om voor individuele (meer)schade daarnaast nog een claim in te dienen bij Defensie. De uitkering wordt netto uitbetaald. De bedragen in de uitkeringsregeling worden jaarlijks geïndexeerd. Ook nabestaanden hebben recht op een uitkering. Indien een aanvraag bij leven is ingediend, maar betreffende oud-medewerker is overleden voordat de aanvraag is toegekend, dan hebben de erfgenamen recht op de toegekende uitkering. Is er niet bij leven een aanvraag ingediend, dan kan de nabestaande in aanmerking komen voor een vaste nabestaandenuitkering.

De regeling is vooralsnog beperkt tot de oud-medewerkers van de POMS-locaties; na afronding van het gehele onderzoek zal de regeling worden uitgebreid als daar aanleiding toe is. Tot alle functies zijn onderzocht, wordt de coulance-regeling voortgezet voor oud-medewerkers die niet onder de nieuwe regeling vallen.

De heer Wulms raadt oud-medewerkers en direct betrokkenen aan te zorgen voor juridische bijstand als hier aanleiding toe is en/of zich te melden bij een van de vakbonden. Tot slot gaat hij in op enkele praktische zaken omtrent de aanvraagprocedure.

Vragen van aanwezigen uit de zaal

De volgende vragen zijn aan de orde geweest bij de twee bijeenkomsten. De vragen zijn geanonimiseerd weergegeven.

Vragen uit de zaal bij de bijeenkomst van 6 juni te Roermond

- **Klopt het dat wordt gesteld dat er geen huidcontact is geweest met CARC? En waar zijn aannames op gebaseerd over de aanwezigheid van persoonlijke beschermingsmiddelen? De mondkapjes die er waren, hadden P2 keuring, dat was onvoldoende.**
Het RIVM geeft aan dat het onderzoek naar CARC nog loopt. De informatie over persoonlijke beschermingsmiddelen voor chroom-6 is verkregen uit gesprekken met medewerkers, bedrijfsartsen, ARBO-deskundigen en uit documentatie van Defensie en letselschade advocaten. Op basis hiervan zijn in het onderzoek conclusies getrokken over de afwezigheid van persoonlijke beschermingsmiddelen voor chroom-6. Dat de persoonlijke beschermingsmiddelen onvoldoende waren, kent geen twijfel. De zorgplicht van Defensie was dan ook onvoldoende.
- **Waarom moet je minimaal een jaar gewerkt hebben in een POMS-locatie om in aanmerking te komen voor de uitkeringsregeling van Defensie? De zoon van de vragensteller heeft er 9 maanden stage gelopen en verkeert nu in onzekerheid.**
Bij het bepalen van de regeling zijn een aantal criteria vastgesteld. Het criterium van een jaar heeft te maken met hoe lang je blootgesteld moet zijn om een aandoening te kunnen krijgen. Wellicht zijn er in dit individuele geval bijzondere redenen om van de algemene criteria af te wijken. Daarvoor is in de uitkeringsregeling een hardheidsclausule opgenomen, of die toepasbaar is vraagt om individuele toetsing. Daarover kan contact worden opgenomen met het ABP-zorgloket.
- **In de 5 jaar dat de vragensteller heeft gewerkt op de POMS-locaties bij gereedschap onderdelen, heeft hij nooit persoonlijke beschermingsmiddelen gekregen. Hij kampt momenteel met dystrofie. Waarom staat deze ziekte niet op de lijst van het RIVM? Dit is in 1987 al aangekaart door de vragensteller en hij zit hierdoor al 23 jaar in een rolstoel.**
De lijst met aandoeningen in relatie met chroom-6 is samengesteld op basis van wetenschappelijk onderzoek. De door vragensteller genoemde aandoening is als zodanig niet naar boven gekomen in relatie tot chroom-6.

Het RIVM blijft op de hoogte van het wetenschappelijk onderzoek naar chroom-6 dat wereldwijd wordt gedaan. Er kunnen nieuwe inzichten ontstaan waardoor de lijst van aandoeningen moet worden aangepast en in het verlengde hiervan ook de uitkeringsregeling.

Tevens vindt er vervolgonderzoek plaats naar andere schadelijke stoffen, zoals CARC. Via het informatiepunt wordt periodiek informatie verstrekt over de voortgang.

- **Op welke andere locaties is ook met Chroom-6 gewerkt?**
De toepassing van Chroom-6 op andere Defensie-locaties maakt onderdeel uit van het vervolgonderzoek.

- **Welke letseladvocaten zijn betrokken bij het onderzoek? Waarom is bijvoorbeeld niet de heer Yme Drost erbij betrokken?**
In de klankbordgroep van het onderzoek hebben twee letselschadeadvocaten zitting gehad: Wout van Veen en Lydia Charlier. Ook met Yme Drost is gesproken voorafgaand aan het samenstellen van de klankbordgroep. Aangezien hij slachtoffers bijstaat, kon hij echter geen zitting hebben in de klankbordgroep. Leden van de klankbordgroep moeten namelijk onafhankelijk en belangeloos kunnen opereren.

- **Een gerenommeerde professor geeft aan dat de keelkanker van de vraagsteller enkel kan worden veroorzaakt door chroom-6. Waarom staat keelkanker niet op de lijst van aandoeningen?**
De wetenschappelijk literatuur geeft onvoldoende bewijs dat chroom-6 keelkanker kan veroorzaken. Het kan zijn dat dit soms wel zo wordt gesteld door bepaalde wetenschappers. Hier is echter niet voldoende wetenschappelijke onderbouwing voor.

Benadrukt wordt dat wetenschappelijk onderzoek in ontwikkeling is. Mocht blijken dat de wetenschappelijke inzichten veranderen, dan zal dat gevolgen hebben voor de collectieve regeling en zal dat actief onder de aandacht worden gebracht bij de belanghebbenden.

- **Waarom wordt alleen gesproken over een meewerkend voorman en niet over een supervisor? Deze was net zo goed betrokken bij het werk op de locaties.**
De lijst van functies is niet in beton gegoten. Mocht blijken dat deze lijst niet volledig is, dan zal de lijst worden aangepast. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling om personen op formele gronden uit te sluiten voor wie de collectieve regeling feitelijk wel bedoeld is. Voor aanspraken op de collectieve regeling zal door het ABP-zorgloket een vergelijkbare werkwijze worden gehanteerd als bij de coulance-regeling.
- **In 1974 was al bekend dat CARC schadelijk was. Hoeveel vertrouwen kunnen we nog hebben in Defensie?**
Er zijn de afgelopen periode meerdere incidenten geweest bij Defensie, wat nadrukkelijk wordt onderkend door Defensie. Als eerder aangegeven is het CARC-onderzoek nog gaande. Het chroom-6 onderzoek draagt bij aan de bewustwording over hoe om te gaan met veiligheid, over de veiligheidscultuur binnen de organisatie en over de inrichting van de organisatie. De afgelopen maanden zijn onder aanvoering van de minister en staatssecretaris binnen Defensie een aantal acties ondernomen die moeten bijdragen aan het terugwinnen van het vertrouwen van medewerkers en burgers. Zo is er bijvoorbeeld een Directeur Veiligheid aangesteld die erop moet toezien dat de plannen hieromtrent ook daadwerkelijk in de praktijk in uitvoering worden gebracht. De organisatie zal een cultuurverandering moeten ondergaan en een aantal recente voorbeelden laat zien dat hierbij de goede weg is ingeslagen.
- **Zijn de daadwerkelijk gebruikte producten onderzocht?**
Ja, de gebruikte Amerikaanse verf met daarin chroom-6 is onderzocht. Het is gebeurd op een wijze waardoor met zekerheid over de samenstelling van de verf kan worden gesproken. Datzelfde zal gelden voor het onderzoek naar CARC. De samenstelling is nagegaan op het hoogste niveau bij het Amerikaanse leger.
- **De man van de vraagsteller woont in Duitsland en heeft problemen om de Duitse artsen een verklaring te laten afgeven.**
Er zou geen verschil mogen bestaan tussen artsen in Nederland en Duitsland (of een willekeurig ander land). Elke arts zal op schrift verslag moeten doen van een geconstateerde

aandoening. Die is te gebruiken bij de aanspraak op de uitkeringsregeling. Ook als die in het Duits is opgesteld. Een arts kan niet verklaren dat een aandoening door blootstelling aan chroom-6 komt, omdat chroom-6 direct na blootstelling niet meer te traceren is in het lichaam. Aangenomen wordt dat de Duitse arts - om begrijpelijke redenen - geweigerd heeft om de relatie te leggen tussen de aandoening van meneer en blootstelling aan chroom-6.

- **Waarom wordt bij COPD de classificering AMA gebruikt?**
AMA is de internationale classificatie. Wanneer de classificatie van de COPD patiënt wijzigt, kan hij een nieuw verzoek indienen voor een hogere uitkering. Defensie snapt dat onnodige bureaucratie voor een nieuwe aanvraag onwenselijk is. Toegezegd wordt dat in de contacten met ABP-zorgloket hiervoor aandacht is. Dat valt onder nazorg. Over de uitwerking daarvan kan via het informatiepunt chroom-6 contact worden opgenomen.
- **Hoe is het onderzoek precies opgezet? Is er zelf onderzoek gedaan?**
Het RIVM heeft een zogenaamd historisch feitenonderzoek uitgevoerd. De voorzitter heeft daarover in zijn inleiding het een en ander gezegd en ook de heer Van der Graaf is daar in zijn inleiding op ingegaan. De vragensteller lijkt te hebben verwacht dat het RIVM zelf de verf letterlijk zou hebben geanalyseerd evenals de aandoening van individuele personen die op de POMS-locaties hebben gewerkt. Dergelijk onderzoek zou vele jaren duren en resulteren in minder algemene geldingskracht van de conclusies en aanbevelingen.
- **Is gekeken naar de relatie van chroom-6 in combinatie met andere stoffen?**
Ja, daar is in het onderzoek rekening mee gehouden.
- **Wat is de status van de slachtoffers? Zijn dit dienstslachtoffers?**
Nee, dienstslachtoffer ben je op basis van ziektebeelden die voortkomen uit bijvoorbeeld oorlogssituaties. Wat wel zo kan zijn is dat bij slachtoffers van chroom-6 sprake is van een beroepsziekte. Dit zal op individuele basis moeten worden onderzocht door Defensie.
- **Defensie heeft een eigen invaliditeitsregeling. Maken slachtoffers hier aanspraak op?**
De rechtspositionele voorwaarden van de invaliditeitsregeling gelden voor militairen. Voor slachtoffers van chroom-6 is de uitkeringsregeling van toepassing.
- **Er komt een vervolgonderzoek met betrekking tot CARC, maar niet met betrekking tot benzeen, uranium en alle andere gevaarlijke stoffen. Hoe zit dat precies?**
Er is in beeld gebracht welke (gevaarlijke) stoffen op de POMS-locaties zijn gebruikt. In de Paritaire Commissie wordt besproken welke stoffen naast chroom-6 en CARC mogelijk nog meer moeten worden onderzocht en wanneer. Hierbij wordt advies gevraagd aan het RIVM. Op dit moment is nog geen duidelijkheid over mogelijke aanvullende onderzoeken met betrekking tot andere stoffen.
- **Waarom zijn niet alle oud-medewerkers persoonlijk onderzocht? En waarom komen niet alle zieke oud-medewerkers in aanmerking voor de regeling?**
Niet alle oud-medewerkers zijn persoonlijk onderzocht omdat via een individueel medisch onderzoek niet valt vast te stellen of een aandoening is veroorzaakt door blootstelling aan chroom-6. De collectieve regeling is alleen van toepassing op de geconstateerde aandoeningen die volgens het RIVM-onderzoek te relateren zijn aan chroom-6 blootstelling op de vijf onderzochte POMS-locaties. Als een aandoening niet door blootstelling aan chroom-6 kan komen ligt het niet voor de hand om daarop de collectieve regeling van toepassing te laten zijn. De collectieve regeling is bedoeld als uitdrukking van de nalatigheid

door Defensie bij de zorgplicht met betrekking tot het werken met chroom 6, waardoor aandoeningen kunnen zijn ontstaan.

- **Wat betreft het epidemiologisch onderzoek: waarom is niet getracht de persoonsregistratie completer te maken, zodat een dergelijk onderzoek wel haalbaar is?**
Er is gekeken naar alle mogelijkheden voor epidemiologisch onderzoek en deze mogelijkheden zijn uitgebreid besproken in onder andere de klankbordgroep. Er is bijvoorbeeld gekeken naar de gegevens van het ABP en oud-medewerkers zijn opgeroepen om zich te melden. Uiteindelijk bleek dat het aantal medewerkers dat zich heeft laten registreren veel lager was dan het aantal dat bij de POMS-locaties heeft gewerkt. Dit aantal was te laag om wetenschappelijk verantwoord epidemiologisch onderzoek mee te kunnen doen.
- **Komt dit gebrek aan bewijslast dan niet ten laste van Defensie? En waarom niet iedereen een regeling aanbieden?**
Defensie verleent volledige medewerking aan het RIVM-onderzoek in lijn met de uitspraak van de vorige minister dat de onderste steen boven moet komen. Er is alles op alles gezet om oud-POMS-medewerkers te benaderen. Zelfs als het was gelukt om een groter deel te bereiken, dan is het nog de vraag of deelname aan het onderzoek conclusies mogelijk zou maken. Er zouden gegevens moeten worden gevraagd aan de oud-POMS-medewerkers die nu niet in beeld zijn. Het is onzeker hoe groot de respons zou zijn geweest.

De bonden geven aan dat intensief onderhandeld is over de huidige collectieve regeling. Daarbij is er rekening mee gehouden dat bij Defensie individueel claims kunnen worden ingediend voor situaties waarin de collectieve regeling niet voorziet.

- **Is onderzocht of vergelijkbare situaties zich hebben voorgedaan in het buitenland?**
Het RIVM geeft aan dat voor zover bekend sprake is van een uniek onderzoek. De bonden geven aan dat zij van buitenlandse collega's geen signalen hebben ontvangen dat in andere landen zich dergelijke problematiek heeft voorgedaan. Dat hoeft niet te betekenen dat bij buitenlandse defensieorganisaties geen aandoeningen zijn ontstaan die te relateren zijn aan chroom-6 blootstelling. Wellicht is sprake van informatiegebrek in betreffende landen.
- **Tast Chroom-6 het DNA aan? Zo ja, dan kun je allerlei soorten kanker krijgen.**
De vraag is waar er DNA-schade optreedt in het lichaam. De blootstellingsroute op de POMS-locaties was hoofdzakelijk via inademing. Dat betekent dat maar kleine fracties chroom-6 kunnen doorstromen tot diep in het lichaam, wat wil zeggen dat het niet aannemelijk is dat hier ziektebeelden ontstaan via het DNA.
De vraagsteller geeft aan dat de kleding van haar man steeds ontzettend vies was bij thuiskomst en dat zowel haar man als zijn omgeving in aanraking kwamen met de stoffen. Bovendien at haar man op de werkplek, waardoor ook via de maag stoffen kunnen zijn opgenomen.
Het RIVM benadrukt dat het onderzoeksproces zeer uitgebreid was, waarbij sprake was van een toetsing door verschillende experts. Met de genoemde mogelijke blootstellingswijze tijdens het werk is rekening gehouden in het onderzoek. Er is geen onderzoek gedaan naar blootstelling (van familieleden) buiten de werkomgeving.

- **Waarom voert Defensie de coultance-en collectieve regeling niet zelf uit? Het ABP gaat niet zuiver met gegevens om.**
Defensie herkent zich niet in de kritiek op de afhandeling van de aanspraken op de coultance regeling door ABP-zorgloket. Er is niet strikt naar de letter van de regeling gehandeld, bij twijfel is in het voordeel van aanvrager geoordeeld. Zo zijn uitkeringen verstrekt waarop de oud-POMS-medewerkers op grond van de functie geen recht hadden. Dit omdat anderen verklaarden dat ze wel bepaalde werkzaamheden hadden uitgevoerd. De bonden geven aan dat onafhankelijke toetsing en uitvoering door ABP hun voorkeur heeft boven toetsing en uitvoering door Defensie. Defensie geeft aan dat eventuele problemen met het aanvragen van de regeling kunnen worden gemeld bij het Informatiepunt Chroom-6 en CARC.
- **De man van de vraagsteller is overleden. De vraagsteller stelt dat zij als nabestaande geen aanspraak kan maken op de collectieve regeling.**
De collectieve regeling is op groepsniveau gemaakt. De uitkering voor nabestaanden betreft het materiele deel van de regeling. Voor een hogere uitkering voor het materiele deel kunnen uitzonderingen op individueel niveau worden gemaakt. De vragensteller wordt daarom aangeraden contact op te nemen met het ABP-zorgloket of het informatiepunt Chroom-6 en CARC. Voor een beoordeling of een hogere materiele uitkering gerechtvaardigd is zal onderzoek moeten worden gedaan naar de specifieke feitelijke omstandigheid. Als er aantoonbare extra kosten zijn kan het mogelijk leiden tot een hogere uitkering.
- **Waarom kom ik als nabestaande niet in aanmerking voor het immateriële deel van de collectieve regeling.**
Binnen het Nederlandse letselschaderecht is het niet mogelijk om een nabestaande een smartengelduitkering te geven.
- **Wat gebeurt er als de uitkering ertoe leidt dat mijn toeslagen verminderen of niet meer worden toegekend.**
Als iemand hierdoor in de problemen komt, kunnen er op individueel niveau afspraken gemaakt worden. Het is in ieder geval mogelijk om de uitkering in termijnen te laten uitbetalen. Ook daarvoor geldt dat contact opgenomen moet worden met ABP, rechtstreeks dan wel via het informatiepunt dat zal bewaken dat er nazorg wordt geleverd.
- **De vraagsteller geeft aan nog steeds werkzaam te zijn bij Defensie, maar geen aanspraak te kunnen maken op een regeling. Hij stelt verder momenteel op allerlei plekken te moeten werken (ook in buitenland) waar in het verleden met chroom-6 is gewerkt en zich hier niet comfortabel over te voelen. Hij vraagt wat Defensie voor hem kan betekenen?**
Sommige Nederlandse locaties zijn inmiddels weer opengesteld, na grondige controle met betrekking tot de veiligheid door Defensie. De heer Minderhoud raadt de vraagsteller aan om dit in eerste instantie bespreekbaar te maken met zijn leidinggevende.
- **Enkele oud-medewerkers hebben nog spuitbussen in bezit. Waar kunnen die worden afgeleverd?**
Dat kan bij de milieustraat van de desbetreffende gemeente.
De vraagsteller stelt dat dit niet kan bij de milieustraat in Parkstad.
Een vertegenwoordiger van APSE meldt zich bij de microfoon en geeft aan dat de spuitbussen bij zijn organisatie kunnen worden afgegeven. Zij zorgen vervolgens voor juiste afhandeling en vernietiging.
- **Is er ten aanzien van de regeling verschil tussen militair en burgerpersoneel?**
Bij de regeling wordt hiertussen geen onderscheid gemaakt.

- **Veel verwijzingen op de website van het informatiepunt chroom-6 werken niet.**
Er wordt aangegeven dat hier naar zal worden gekeken.

Vragen uit de zaal bij de bijeenkomst van 8 juni te Almelo

- **Is er een overzicht van de mensen die ziek zijn geworden door het werken op de POMS-locaties: in welke categorieën ze vallen, welke ziektes men heeft en wie van de oud-werknemers zijn overleden? Het gevoel bestaat dat Defensie er belang bij had e.e.a. niet goed te registreren.**

Er wordt door RIVM uitgelegd dat dit inzicht er niet is. Het RIVM heeft geen compleet zicht op:

- alle mensen die in de bedoelde periode op de POMS-locaties hebben gewerkt,
- wie van de oud-werknemers allemaal ziek is geworden,
- wie van de oud-werknemers allemaal is overleden,
- welke ziektes alle oud-werknemers hebben opgelopen.

Wel is bekend dat in hoogtijdagen meer dan 1500 mensen werkten op de POMS-locaties. Als alle jaren zouden worden gezien, komen we uit tussen de 2000 en 3000 mensen. Er is gekeken naar wie zich sinds 2015 heeft geregistreerd bij het CAOP en bij het ABP. En daarnaast naar de registraties van gesprekken die bedrijfsartsen vanaf toen hebben gevoerd met mensen die gezondheidsklachten hebben gemeld. Al de informatie hieruit heeft informatie gegeven over de klachten die zijn gemeld. Daarmee kan echter geen vergelijking worden gemaakt tussen oud-POMS-medewerkers en een vergelijkbare andere groep mensen die niet op de POMS-locaties gewerkt heeft. De registraties zijn onvoldoende compleet om er wetenschappelijk verantwoorde uitspraken over te doen.

- **In de 39 jaar dat de vragensteller voor Defensie werkt is hij nog nooit medisch onderzocht. Er is in de presentatie aangegeven dat de medische zorg bij Defensie tekort is geschoten. Kan Defensie niet iedereen naar het ziekenhuis sturen voor een onderzoek of moeten we lijdzaam afwachten tot er gezondheidsklachten zijn ontstaan?**

Mensen die nog in dienst zijn van Defensie kunnen zich met het verzoek voor een medische keuring melden bij de bedrijfsarts. De mensen die al uit dienst zijn kunnen aanspraak maken op de civiele gezondheidszorg. Defensie zal via de nazorg hulp bieden daar waar nodig. De vakbond gaat daarin een rol spelen en kan u daarbij eventueel ondersteunen.

- **De mensen die de spuitcabines, straalcabines, de plafonds met de filters en de putten moesten schoonmaken deden dat werk, terwijl dat in principe niet tot hun dagelijkse taken behoorde. Dit onderwerp komt niet naar voren in de bijeenkomsten die er zijn geweest. Waarom niet?**

De genoemde situaties zijn zeker ook in het RIVM-onderzoek naar voren gekomen. Echter, er waren te weinig bruikbare meetgegevens. Daarom is er binnen de industrie gekeken naar vergelijkbare situaties, waarvan wel voldoende meetgegevens beschikbaar zijn. De combinatie van beschikbare gegevens is gebruikt om een inschatting te maken van de blootstelling die er is geweest en de gezondheidseffecten die er bij horen. Dit is een gangbare wijze om onderzoek te doen.

- **Het onderzoek stopt bij de maag. Volgens specialisten is er 99% kans dat blaaskanker en darmkanker veroorzaakt is door blootstelling aan Chroom-6. Waarom vinden we daar niets van terug in het onderzoek?**

Chroom-6 komt het lichaam binnen via de luchtwegen in de longen en via de slijmweg in de maag en door opname via de huid. Hoe verder het in het lichaam komt, hoe minder chroom-6 er over blijft. Een deel wordt weggevangen in de mond, een deel in het maag-darmkanaal. Daar wordt het namelijk omgezet. Zodoende komt er steeds minder chroom-6 beschikbaar voor opname in het lichaam. Er is in de wetenschap gekeken naar welke effecten mogelijk zijn. Het wordt gekoppeld met de vraag hoe chroom-6 nog op een bepaalde plek terecht kan

komen. Bij de lijst die is opgesteld is er dus gekeken naar de combinatie van hoe de blootstelling op de POMS-locaties was en waar blootstelling toe kan leiden.

- **Volgens een vraagsteller hebben heel veel oud-collega's blaaskanker. Er moet dan toch een lampje gaan branden bij het RIVM dat er meer aan de hand is?**

Het gevoel bestaat dat er in deze groep veel meer mensen blaaskanker hebben dan buiten de groep van oud-POMS-medewerkers. Volgens het RIVM is dit echter niet zodanig te onderzoeken, dat er een betrouwbaar wetenschappelijk antwoord uit komt, omdat de registratie niet compleet is. Ter aanvulling wordt uitgelegd dat er in de onderzoeken die elders gedaan zijn onder groepen medewerkers die zijn blootgesteld aan chroom-6, er wel een verband is vastgesteld tussen blootstelling aan chroom-6 en longkanker, maar geen verhoogde kans op blaaskanker is geconstateerd.

- **Waarom staat darmkanker niet op de lijst?**

De vraag die aan het RIVM is gesteld luidde: hoe waarschijnlijk is het dat het werken op de POMS-locaties geleid heeft tot gezondheidsklachten? Voor darmkanker is vastgesteld dat het onwaarschijnlijk is dat het veroorzaakt is door werken met chroom-6 op de POMS-locaties.

- **Is onderzocht of er DNA schade kan ontstaan met mogelijk gevolgen voor het nageslacht?**

Uit onderzoek blijkt dat het heel onwaarschijnlijk is dat er op genetisch niveau gevolgen zijn voor de kwaliteit van de zaadcel en daarmee voor het nageslacht. Het RIVM adviseert dat artsen/ specialisten met vragen hieromtrent contact met hen opnemen.

- **Waarom worden de psychische zorgen en -klachten niet beter erkend? Stel je voor dat je 40 jaar op een POMS-locatie hebt gewerkt. Dat doet wat met een mens.**

Defensie en de bonden hebben de regeling gemaakt voor aandoeningen waarvan vaststaat dat die veroorzaakt kunnen zijn door blootstelling aan chroom-6. Het RIVM-onderzoek is als uitgangspunt genomen. Een vergoeding voor alle oud-medewerkers (met psychische zorgen en klachten) was niet haalbaar.

- **Waarom worden mensen die kortstondig in de werkplaats zijn geweest uitgesloten voor een vergoeding? Er zijn mogelijk óók dan gevolgen voor de rest van het leven. De maximaal aanvaardbare concentratie van chroom-6 is een kwartierwaarde. Dat betekent dat een kwartier blootstelling al genoeg kan zijn voor gezondheidseffecten voor de rest van het leven.**

RIVM heeft met name gekeken naar de gezondheidswaarde. De gezondheidswaarde van een gemeten concentratie, ontslaat de werkgever er namelijk niet van, dat hij moet bekijken of hij de blootstelling nog verder kan verminderen. Dit is de reden dat er in het overkoepelende rapport geen aandacht is voor de MAC-waarde. De vraag die destijds gesteld is, is of de problematiek voldoende is afgedekt als de MAC-waarden niet langer meer worden overschreden. In een onderliggend rapport wordt overigens wel ingegaan op hoe er met die waarden is omgegaan.

De vragensteller houdt vol dat er nog steeds hele groepen worden uitgesloten.

Verder zijn een paar dingen belangrijk bij de gedachtevorming over de mate van het effect/de gezondheidsklachten, namelijk de vraag: hoe lang is iemand blootgesteld, hoe hoog was de blootstelling en hoe lang verbleef de chroom-6 op bepaalde plaatsen in het lichaam? Hierom kun je dus niet zeggen dat iemand die korte tijd boven de MAC-waarde is blootgesteld evenveel risico heeft gelopen als iemand die structureel is blootgesteld aan chroom-6.

De vragensteller houdt vol dat er ook mensen zijn die structureel niet in hoge mate zijn blootgesteld, maar wel longkanker hebben opgelopen. De Arbowet heeft het over 90% normale gevallen en 5% die afwijken naar beneden en 5% die afwijken naar boven. Deze laatste groep heeft pech, maar wordt nu uitgesloten in de collectieve regeling.

De regeling is een collectieve regeling waarbij de vakbonden zich hebben gebaseerd op het RIVM-rapport. In het rapport wordt uitgegaan van de kans dat er gezondheidseffecten zullen zijn. En de conclusie is dat die kans groter is als de blootstelling hoger was en gedurende langere tijd heeft plaatsgevonden. De regeling is een collectieve regeling. Als iemand een hogere blootstelling heeft gehad, dan uit de functie-indeling blijkt, dan zal dat worden beoordeeld en kan dat leiden tot een toekenning van een vergoeding in een andere categorie.

- **Moet de vergoeding vanuit de coulance-regeling worden terugbetaald?**

De vergoeding vanuit de coulance-regeling wordt in mindering gebracht op de uitkering van de immateriële vergoeding uit collectieve regeling. Dit is vanaf het begin van de coulance-regeling zo aangegeven; het kon gezien worden als een voorschot op de definitieve collectieve regeling. Het wordt evenwel niet afgetrokken van de € 3.850,- materiele vergoeding. En wie wel een vergoeding heeft gehad uit de coulance-regeling, maar geen vergoeding krijgt uit de collectieve regeling, hoeft de coulance-tegemoetkoming niet terug te betalen.

- **Waarom hebben de bonden de regeling niet eerst voorgelegd aan de achterban?**

De Bonden en Defensie wilden een collectieve regeling die klaar was voordat de rapportage van het RIVM aangeboden zou worden aan de staatssecretaris. Hiermee wilden we ervoor zorgen dat er meteen helderheid was over de schadevergoeding. De gesprekken van de bonden en Defensie over deze regeling zijn dus afgestemd op de openbaarmaking van de RIVM-rapporten door de minister. Daarmee is dit de definitieve collectieve regeling.

De heer Jean Debie, voorzitter van de Vakbond voor Burger en Militair Defensiepersoneel (VBM) onderstreept het voorgaande verhaal. Er is gekeken binnen de Nederlandse constellatie van wet- en regelgeving en naar de regeling die is opgesteld voor de uitkering van immateriële schadevergoeding aan slachtoffers van asbest. Deze context is de basis geweest om tot deze regeling te komen.

Veel hogere schade?

Het advies wordt onderstreept om zelf een claim in te dienen bij Defensie als je van mening bent dat je meer schade hebt dan er nu met de collectieve regeling vergoed wordt. Laat je daarbij wel ondersteunen door een letselschade-expert of je vakbond. Dit omdat een claimprocedure erg ingewikkeld kan zijn.

- **De vakbond heeft in het verleden aangegeven dat zij geen ondersteuning biedt bij een individuele procedure.**

De aanwezige bonden geven aan dit niet te herkennen. Iedereen wordt aangeraden contact op te nemen met de vakbond waarvan hij of zij lid is.

- **Hoe wordt er mee omgegaan als iemand die een schadevergoeding krijgt, door bijv. de gemeente in een andere toeslag- of vergoedingsschijf terecht komt? De regering zal de achteruitgang van inkomsten volledig moeten compenseren als bijv. de zorg- en of huurtoeslag wordt gekort, omdat deze vergoeding van Defensie is ontvangen.**

Defensie heeft altijd gezegd dat als het gaat om de bijstandsuitkering (waar de gemeenten over gaan), Defensie op verzoek contact op kan nemen met de gemeente om het één en

ander in goede banen te leiden. Wat betreft toeslagen: die worden niet gecompenseerd. De regeling kent wel een bepaling dat een maatwerkoplossing mogelijk is bij onevenredig nadelige financiële effecten.

Bij een reguliere claim maken dergelijke gedeelde uitkeringen onderdeel uit van de van de schade en de schadeberekening en komen daarom voor volledige vergoeding in aanmerking. De collectieve uitkeringsregeling kent geen compensatie voor gedeelde uitkering.

- **Ik verwacht van de minister dat zij zich houdt aan de wet. Kan de wet gelet op haar verantwoordelijkheid op het vlak van de vergoedingen niet opgerekt worden voor de nabestaanden?**

Het grootste gedeelte van de regeling gaat over bedragen van tussen de €5.000,- en €40.000,-. Dat zijn de bedragen voor de immateriële schadevergoedingen voor oud-POMS-werknemers. De bonden hebben ook gekeken wat er binnen de bestaande regels kan worden gedaan voor nabestaanden. Het blijkt echter in Nederland vanwege wetgeving niet te kunnen dat het immateriële deel van de vergoeding aan nabestaanden wordt uitgekeerd.

De minister kan niet de wet oprekken. Daarom is voor nabestaanden een aparte uitkering voor materiele schade. Daarnaast is het mogelijk om Defensie aansprakelijk te stellen voor hogere materiele kosten. Neemt u daarvoor wel een belangenbehartiger zoals vakbond of advocaat in de hand.

- **Hoe zit het met de inkomstenderving voor de nabestaanden?**

De heer Drost legt uit dat er bij overlijdensschuld wordt gekeken naar de behoefte van de achterblijvers.

Extra kosten en inkomstenderving voor de mensen die in leven zijn.

Dit geldt overigens ook voor de POMS-medewerkers die in leven zijn. Zij krijgen een vergoeding van €3850,- als kostenvergoeding voor materiële schade. Als u kunt aantonen dat u meer kosten heeft gemaakt kunt u Defensie aansprakelijk stellen. Bijvoorbeeld als u uw baan bent verloren, minder pensioen hebt opgebouwd of hebt moeten verhuizen. Ook daarvoor geldt dat u zich met uw schadeclaim kunt melden bij de afdeling Juridische Dienstverlening (JDV) van het ministerie.

- **Defensie erkent onrechtmatig te hebben gehandeld. Veel van de aanwezigen zijn nog niet ziek. Bij een kuche zal men zich nu vaak afvragen: 'ik ben toch niet ziek?' Waarom geeft Defensie niet iedereen een vergoeding, zoals de gemeente Tilburg dat doet?**

Door Defensie is gekozen om voor de beoordeling van aanspraken een relatie te leggen met de geconstateerde ziekten uit het RIVM-onderzoek. Tilburg verstrekt in afwachting van onderzoeksresultaten een vergoeding. Door Defensie is voorafgaande aan de onderzoeksresultaten een coulance-regeling ingesteld.

- **Waarom is er geen categorie in de lijst met aandoeningen opgenomen van mensen die zich nu ernstig zorgen maken voor hun toekomstige gezondheid? Kan Defensie niet een bedrag vergoeden (€ 500,-) zoals de gemeente Tilburg dat doet?**

Volgens de bonden kan er geen regeling gemaakt worden voor wie zich zorgen maakt. Daarbij is het de vraag of een vergoeding van bijv. € 500,- een oplossing biedt voor de beschreven problemen. Mensen met psychische problemen kunnen terecht bij het bedrijfsmaatschappelijk werk. De drempel daarvoor is getracht laag te maken, door het te organiseren vanuit het CAOP. Het meldpunt bij het CAOP staat buiten de Defensieorganisatie en is bedoeld voor iedereen die daar behoefte aan heeft.

Als er behoefte is aan een gesprek met een arts of een bedrijfsmaatschappelijk werker, moet dat vooral georganiseerd worden, zo laagdrempelig mogelijk.

- **Waarom kan Defensie niet iedereen die op de POMS-locatie heeft gewerkt en ziek is geworden een uitkering betalen. Het kost heel veel energie de uitkering te moeten aanvragen, terwijl iedereen er erg emotioneel onder lijdt.**
Volgens Defensie is met het onderzoek de relatie aangetoond per werksituatie (de mate van blootstelling in de functie en de risico's) en per aandoening. Mensen in hokjes plaatsen klinkt onaangenaam, ook al wordt dat niet zo bedoeld. Het is echter de uitkomst van het onderzoek en dat is de basis en het startpunt voor de regeling.
De bonden hebben hier ook naar gekeken. Het bleek niet mogelijk om een regeling te maken waarbij iedereen een bedrag krijgt.
- **Waarom stopt Defensie niet budget in een pot, waaruit mensen de procedure kunnen betalen?**
Met de resultaten van het RIVM-onderzoek is een collectieve regeling mogelijk geworden, ook is het mogelijk om individuele claims in te dienen. Defensie legt uit dat de vraag c.q. de schadeclaim voorgelegd dient te worden bij het loket JDV. Als u de zorgbehoefte heeft gaan we samen kijken naar de mogelijke oplossingen bij de problemen die u ondervindt. Wij zetten er op in om e.e.a. zo soepel mogelijk op te lossen. Maar het begint bij u, met uw individuele verhaal en claim.
- **Sommige advocatenkantoren zeggen dat een juridische procedure tegen Defensie heel erg veel geld kost. Daardoor is er geen recht te halen en geen genoegdoening te krijgen. Juridische begeleiding bij procedures is aan te raden.**
Volgens de heer Y. Drost hangen de kosten af van het advocatenkantoor. Sommige kantoren doen het kosteloos. De factuur komt alleen als Defensie in die zaak haar aansprakelijkheid erkent. Bij vakbonden kunnen leden kosteloos terecht. Vooraf geld betalen aan een rechtshulpverlener is zeker niet nodig.
- **De nazorg moet van Defensie komen. Wat gaat Defensie doen?**
Defensie beraadt zich hier nog op, de contouren zijn uiteraard wel duidelijk. Er zullen afspraken moeten worden gemaakt met interne en externe partijen. Het moet eerst duidelijk zijn wat te doen bij juridische, medische, of zorgvragen. Er mogen geen onterechte verwachtingen worden gewekt. Vandaar dat er nu nog geen uitspraak mogelijk is. Er zal op de meest kort mogelijke termijn informatie worden verstrekt.
- **Hoe wordt omgegaan met uitzendkrachten? Defensie heeft de zorgplicht, maar de administratie is bij Defensie niet op orde. Uitzendbureaus bewaren hun administratie op dit punt slechts vijf jaar. Hoe kom ik dan toch in aanmerking voor vergoeding?**
Defensie zal samen met de voormalig uitzendkracht de nodige gegevens op tafel moeten krijgen. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid aannemelijk te maken dat de uitzendkracht op de POMS-locatie heeft gewerkt. Om in aanmerking te komen voor de collectieve regeling kunt u zich melden bij het ABP. Voor letselschade wendt u zich tot de afdeling JVD/ schadeclaims.
Een van de vragenstellers betoogt dat de zorgplicht zowel in het verleden rondom het Arbobeleid, waaronder de RI&E en de PAGO (periodiek arbeidsgeneeskundig onderzoek) als in het heden (de registratie van werknemers en uitzendkrachten) met alle bijbehorende verantwoordelijkheden volledig bij Defensie berust.

- **Worden de verantwoordelijken voor het achterhouden van informatie aan de medewerkers van destijds strafrechtelijk vervolgd? Dit mag niet in de doofpot.**
Defensie geeft aan dat deze vraag buiten het RIVM onderzoek valt. Het is een onderwerp van discussie binnen het ministerie van Defensie.
- **Hoe wordt omgegaan met de situatie dat je zowel op een POMS-locatie als een niet-POMS-locatie hebt gewerkt met chroom-6? Wordt dat onder de nu afgesproken regeling uitgekeerd?**
Het RIVM geeft aan dat hier ook naar is gekeken in de collectieve regeling. De regeling gaat over de blootstelling die er is geweest op de POMS-locaties.
- **Er is bij Defensie ook met andere nare en gevaarlijke stoffen gewerkt. Denk alleen al aan de uitlaatgassen van de diverse voertuigen. Komt daar ook een vergoedingsregeling voor?**
De laatste aanbeveling van de Paritaire commissie gaat over de aanvullende onderzoeken naar het gebruik van chroom-6 op andere Defensie-locaties en het gebruik van CARC (Chemical Agent Resistant Coating) op POMS-locaties. Deze onderzoeken worden momenteel opgestart en zullen onder inhoudelijke aansturing door de paritaire commissie door het RIVM worden uitgevoerd. Het RIVM adviseert verder ook over welke andere stoffen nader onderzocht zouden moeten worden.
En voor de actuele situatie geldt dat er voor Defensie een Arbo-catalogus komt, die voorschrijft hoe je met gevaarlijke stoffen moet omgaan. Deze wordt opgesteld door werkgever en bonden en getoetst door de Inspectie SZW.
- **Een werknemer is ziek geweest en is herstellende. Hij moet nu aan het werk, ook al omwille van het behoud van zijn pensioen, terwijl de omgeving niet schoon is. Hij heeft het daar heel moeilijk mee. Hij weet al heel lang de reden van zijn medische klachten. En u geeft het nu ook toe. Waarom wordt niet eerst de site volledig schoongemaakt, alvorens er weer mensen te laten werken?**
Defensie heeft de regionale GGD's in 2015-2016 alle POMS-locaties laten onderzoeken op restanten uit het verleden. De GGD's hebben toen de sites schoon en veilig bevonden.
- **Wordt er bij Defensie nu overal veilig gewerkt met gevaarlijke stoffen? Volgens de vragensteller worden er juist ook veel nieuwe gevaarlijke middelen binnen gehaald. De vragensteller is van mening dat niet alleen meer verfsorten worden binnengehaald met hogere concentraties van de gevaarlijke stof. Ook geven volgens hem de voorlichtingsfilmpjes van het RIVM een onjuist beeld van de werkelijkheid. Tegenspraak wordt niet gewaardeerd. In Woensdrecht staan twee spuitcabines die goed zijn. Maar de situatie waarin een heel vliegtuig wordt ingespoten in een grote hal wordt niet getoond.**
Een van de aanbevelingen van de commissie aan de staatssecretaris is gericht op preventie. Het advies over de arbeidsomstandigheden en het arbo-zorgsysteem bij Defensie is er meer ambitie in te leggen om overal veilig te werken. De aandacht voor veiligheidsrisico's moet verbeteren en het veiligheidsbewustzijn rond het werken met gevaarlijke stoffen moet worden gestimuleerd. Op alle niveaus moet iedereen bij Defensie optimale aandacht hebben voor veiligheid op de werkplek. Daarom moet er geïnvesteerd worden in een organisatiestructuur, maar ook in cultuur en gedrag. Waarbij de leidinggevenden ontvankelijk zijn voor signalen van werknemers en waarbij werknemers zich op geen enkele wijze beknot voelen bij het naar voren brengen van hun zorgen. Het is van groot belang dat hierbij de medezeggenschap wordt betrokken.

In 2015, 2017 en ook nog recentelijk is een onderzoek uitgevoerd naar de vraag: wordt er nu veilig omgegaan in het werk met chroom-6?

Uit deze onderzoeken blijkt dat er afdoende maatregelen worden genomen om veilig te werken met chroom-6. Er wordt nu aan de bron zo weinig mogelijk met chroom-6 gewerkt. Soms is het toch vereist en is het gebruik dus niet te voorkomen, met name in de luchtvaartindustrie. De bedrijfsvoering en de veiligheidsmiddelen zijn aangepast. Het aanpakken van de meer structurele maatregelen, zoals bijvoorbeeld het plaatsen van state-of-the-art spuitcabines, heeft de volle aandacht maar vergt helaas meer tijd. De verbeteracties hiervoor zijn al opgestart.

Een vraagsteller stelt dat haar schoonvader als gevolg door werkzaamheden op de POMS-locatie in Vriezenveen ziek is geworden en daar momenteel herstellende van is. Op korte termijn zal hij op dezelfde locatie weer aan het werk (moeten) gaan, onder andere om zijn pensioen veilig te stellen. De vraagsteller stelt dat de locatie nog niet schoon is en vraagt aan Defensie waarom de locatie niet is gesloten om schoon te worden gemaakt en medewerkers dan pas terug te laten keren op de locatie.

Defensie geeft aan de zorgen te begrijpen, maar stelt dat in 2015 en 2016 alle POMS-locaties uitgebreid zijn onderzocht door de regionale GGD's. Op basis van dit onderzoek zijn alle huidige POMS-locaties schoon en veilig verklaard. Mochten er andere indicaties zijn dan zal dit worden onderzocht.

In reactie hierop stelt een andere vraagsteller dat in een rapport van de GGD over de POMS-locatie in Vriezenveen geen melding wordt gemaakt van metingen in de inmiddels gesloopte oude spuitplaats, omdat dit gebouw op dat moment niet meer in gebruik was. Hij stelt dat metingen hebben aangetoond dat ook hier chroom-6 aanwezig was, maar dat dit niet openbaar is gemaakt. Verder geeft de vragensteller aan dat de wielwerkplaats op de betreffende POMS-locatie op aandringen van de GGD door RPS is onderzocht en dat hierbij bij één monster chroom-6 is aangetroffen. Defensie heeft vervolgens niet de gehele werkplaats schoongemaakt, maar enkel de tankwerkplaats en de plek op de wielwerkplaats waar dit monster is gevonden. Zijn vraag is daarom: kan met zekerheid worden gesteld dat op deze werkplaats geen chroom-6 meer aanwezig is?

Defensie geeft aan na te gaan welke metingen op de POMS-locatie in Vriezenveen precies zijn gedaan en welke vervolgstappen zijn ondernomen. Op basis hiervan kan worden vastgesteld of dit proces op juiste en volledige wijze heeft plaatsgevonden.

De vraagsteller vraagt of niet alleen hij, maar iedereen uit de zaal over de uitkomsten hiervan kan worden geïnformeerd.

Transparantie staat hoog in het vaandel. Alle rapporten en onderzoeken die in opdracht van de Paritaire Commissie worden opgeleverd, zijn daarom openbaar beschikbaar voor een ieder.

Tot slot wordt het advies nog eens onderstreept om zelf een claim in te dienen bij Defensie als je van mening bent dat je meer schade hebt dan er nu met de uitkeringsregeling vergoed wordt. *Laat je daarbij wel ondersteunen door een letselschade-expert of je vakbond. Dit omdat een claimprocedure erg ingewikkeld kan zijn.*